

- готовність і вміння щоденними практичними справами, вчинками зміцнювати єдність нашого суспільства; могутність Української держави та ін.

Історія освіти і педагогічної науки цивілізованих країн переконує в тому, що в період побудови і зміцнення національної державності, наприклад, у Великобританії, Німеччині, Італії, Франції в цих країнах утверджувалися «мовна єдність», «єдина державна мова». Це найвищою мірою забезпечувало єдність суспільства, консолідацію всіх громадян держави. В Україні із-за війни Російської Федерації проти незалежної України проблема місця і статусу української та російської мов загострилася. Тому педагогічна громадськість, як у цивілізованих країнах у період побудови національних держав, має стійко, твердо і безкомпромісно відстоювати українську мову як єдину державну мову – найпотужніший чинник забезпечення морально-духовної єдності суспільства, міцності держави.

Використана література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. – Полтава, 1994.
2. Дистервег Ф.В.А. Руководство к образованию немецких учителей. //Хрестоматия по истории зарубежной педагогики: Учеб. Пособие для студентов пед. ин-тов / Сост. И автор ввводных статей А.И Пискунов. – 2-е изд., перераб. – М.. Просвещение, 1981

Шкурко І.І., кандидат педагогічних наук,
професор НПУ ім. М.П. Драгоманова

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ УЧИТЕЛІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ІНСТИТУТАХ І УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ В 30-х – НА ПОЧАТКУ 40-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

Показано реорганізацію системи вищої педагогічної освіти України в 30-х на початку 40-х років ХХ ст. Проаналізовано навчальні плани педагогічних вишів. Розкрито новий порядок відвідування студентами навчальних занять, зміст платного навчання у вишах України, зміни щодо порядку призначення студентам державних стипендій.

Починаючи з 1930-х років, в Україні реорганізовується система вищої педагогічної освіти. Підготовку учителів-предметників було покладено на чотирирічні педагогічні інститути. Педтехнікуми забезпечували початкову школу вчителями із закінченою середньою педагогічною освітою. У вересні 1934 р. в республіці були створені учительські інститути, які готували вчителів для V – VII класів з усіх навчальних предметів. Водночас створюються нові педагогічні інститути, педагогічні технікуми, розгортається мережа спеціальних педагогічних курсів для підготовки вчителів початкової школи. Як наслідок зростають щорічні випуски вчителів

для середньої і початкової школи. Зокрема, у 1930 р. педагогічні інститути підготували понад 2220, педагогічні технікуми – 2478 учителів, а в 1932 р. – відповідно: 4193 і 6673 учителі.

І все ж потреба в учителях повністю не забезпечувалась. В 1932/1933 навчальному році не вистачало 22 460 учителів у початкових і 25 100 учителів у неповних середніх та середніх школах [1].

Сказане зумовило швидке зростання мережі вищих педагогічних навчальних закладів. У 1939/940 навчальному році в республіці діяли 123 педагогічні навчальні заклади, в тому числі 20 педагогічних інститутів з контингентом 15 860 студентів, 47 учительських інститутів (15 434 студенти) і 56 педагогічних училищ (20 120 учнів) [2]. З відновленням університетської освіти в Києві, Харкові, Одесі й Дніпропетровську почали працювати державні університети, які готували також і учителів для роботи в загальноосвітніх школах. У 1939-1940 рр. відкриваються університети у Львові і Чернівцях, а також три педагогічні інститути іноземних мов, 9 учительських інститутів, Львівський педагогічний інститут і 7 учительських інститутів у західних областях України.

Реорганізуються Лубенський, Кіровоградський і Кременецький учительські інститути на чотирирічні педагогічні інститути. Організуються також нові дворічні учительські інститути на базі педагогічних шкіл: Старобільський, Нікопольський, Первомайський, Гуляйпільський і Лебединський [3].

Створюються нові факультети і відділи при педагогічних та учительських інститутах, зокрема при Черкаському, Сумському і Криворізькому педагогічних інститутах – факультети мови і літератури, при Чернігівському і Харківському педагогічних інститутах – фізико-математичні факультети, при Слов'янському учительському інституті – природничо-географічний факультет.

Відкриваються нові факультети також і при державних університетах. Зокрема, при Київському державному університеті – факультет західно-європейських мов і літератур, при Харківському державному університеті – економічний факультет із спеціальністю політична економія, при Дніпропетровському державному університеті – історичний і філологічний факультети.

Вводяться додаткові спеціальності. музейна археологія, біохімія, класична філологія, неорганічна й аналітична хімія, астрономія і гідробіологія (в університетах), в педагогічних інститутах вводяться спеціальності російської мови та літератури, німецької мови [4].

Велика увага приділялась організації нових педагогічних шкіл. В Сталінській, Миколаївській, Вінницькій, Запорізькій, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Волинській областях (по одній педагогічній школі), у Дніпропетровській, Ворошиловоградській, Кам'янець-Подільській

і Ровенській областях (по дві педшколи) [5].

У цьому ж році відкрились і нові факультети – мови і літератури з відділами української і російської мови та літератури при п'яти педагогічних інститутах, три фізико-математичні факультети, факультет німецької мови, факультет бібліографії (при бібліотечному інституті) [6].

Відбувались структурні зміни в учительських інститутах. Природничо-географічні факультети, що існували в цих закладах окремо, реорганізовувались в єдині природничо-географічні факультети [7].

Аналіз архівних документів засвідчує, що в 1939/1940 навчальному році мережа педагогічних вищих навчальних закладів і факультетів помітно зросла. Збільшився і контингент студентів. Останнє підтверджено також у звіті Народного Комісаріату Освіти республіки за 1938-1940 роки (вищі західних областей не аналізувались).

	1938/39 н.р.	1939/40 н.р.
Університети	10032	13066
Педагогічні інститути	16171	17836
Учительські інститути	10132	13554

Водночас, документи Державного архіву м. Києва свідчать і про те, що в досліджуваний період у складі студентських контингентів відбувались істотні зміни: неповне виконання плану набору студентів, призов частини майбутніх учителів на військову службу, відсів з різних причин, відрядження студентів випускних курсів педагогічних і учительських інститутів на довготривалу педагогічну практику тощо. Зокрема із Криворізького педагогічного інституту вибуло 20 студентів, із Черкаського – 16, із Одеського державного університету – 42, Харківського інституту іноземних мов – 7 [8]. Крім того, значна частина студентів мала академічну заборгованість: Харківський університет (не склали іспити 922 студенти (12,3%), Запорізький педагогічний інститут – мали заборгованість 1320 студентів (10,7%); академічну заборгованість мали 23,2% студентів Криворізького педагогічного інституту, 16,3% Одеського і 16,8% Харківського педагогічного інституту іноземних мов.

Надзвичайно низьку успішність мали студенти учительських інститутів: в Одеському інституті студенти-боржники склали 34,4%, в Харківському інституті іноземних мов – 26,5%, в Балтському учительському інституті – 26,5%, в Сталінському – 27%, в Криворізькому – 24% [9].

Особливо низьку успішність, як свідчать архівні матеріали, виявляли майбутні учителі фізики і математики, зокрема, в першому семестрі 1939/1940 навчального року. В Київському державному університеті 20% студентів фізико-математичного факультету закінчили навчальний семестр з

академічною заборгованістю. Тільки 50% студентів склали у визначений термін усі іспити і заліки. В Одеському державному університеті 27,7% фізиків і математиків не склали всіх іспитів. В Херсонському педагогічному інституті не склали іспити 27% студентів фізико-математичного факультету, в Черкаському – 23,3% [10].

В досліджуваній період педагогічні інститути, як правило, мали комбіновану структуру. Покажемо зазначене на прикладі Київського державного педагогічного інституту ім. О. Горького, який у 1940/41 н.р. включав інститути:

	Назва інституту	Контингент студентів
1	Педагогічний	1664
2	Учительський	356
3	Вечірній	440
4	Заочний педагогічний і учительський	5502
	Усього	7962 студентів [11]

В навчальних планах педагогічних інститутів крім спеціальних вивчались також загальні дисципліни. Зокрема: військова справа (на всіх факультетах і відділах); фізкультурна підготовка, латинська і грецька мови на всіх факультетах, крім факультету іноземних мов; іноземна мова (на всіх факультетах і відділеннях за винятком факультетів іноземних мов та інститутів іноземних мов); історія народів СРСР (на всіх факультетах та відділах): а) мови і літератури; б) географії; в) дошкільному; г) шкільному; загальна історія на факультетах і відділах: а) мови і літератури; б) шкільному; загальна історія на історичних факультетах, шкільному і дошкільному відділах; курс російської мови – на усіх факультетах, крім факультету мови і літератури; фізика на усіх факультетах: а) природознавства, б) хімії; основи вищої математики – на факультетах хімії; астрономія – на усіх факультетах, крім фізико-математичних; мінералогія з петрографією; геологія на усіх факультетах, крім географічного; біологія – на хімічному факультеті; шкільна гігієна – на усіх факультетах [12].

У 40-ві роки ХХ століття значна увага зверталась на відвідування студентами навчальних занять. З цією метою вводився новий, на думку автора, більш перспективний порядок відвідування студентами начальних занять.

Починаючи з 4 листопада 1940 року дозволялося, за вибором студентів, вільне відвідування однієї третини учбових занять, передбачених навчальним планом. 24 години протягом учбового тижня (дві третини) всі студенти зобов'язувались відвідувати встановлені розкладом заняття.

При цьому майбутній спеціаліст обов'язково повинен був виконати усі практичні роботи в лабораторіях, клініках, майстернях і скласти всі екзамени і заліки не пізніше встановлених навчальним планом термінів.

Водночас семінарські заняття з курсу марксизму-ленінізму, практичні заняття з військової та фізичної підготовки, а також іноземних мов були обов'язковими для всіх студентів [13].

В окремих випадках дозволялось за бажанням більшості студентів курсу переносити частину денних занять у вечірній час.

Для реалізації нового порядку відвідування студентами навчальних занять кожен із них подавав для затвердження деканом факультету список навчальних предметів або занять, які він вибирає для вільного відвідування протягом семестру (нагадаємо не більше однієї третини учбових занять за тиждень).

Цінним, на погляд автора, було і те, що в лабораторіях, де студенти самостійно, індивідуально виконували практичні роботи, установлювався порядок за яким майбутній учитель мав можливість виконувати навчальні заняття не тільки в години передбачені розкладом, й в інший час, при обов'язковому виконанні всіх видів робіт, передбачених у навчальному плані не пізніше встановлених термінів.

Курсові і дипломні проекти студенти виконували самостійно, користуючись в міру потреби консультаціями викладачів.

Директорам вищих педагогічних навчальних закладів дозволялось допускати студентів до складання екзаменів раніше установлених термінів при умові успішного виконання ними лабораторних і практичних робіт, передбачених навчальним планом [14].

У роз'ясненнях Управління вищої школи НКО УРСР про порядок відвідування студентами навчальних занять вказувалось також на регламентацію і інших правил внутрішнього розпорядку. Зокрема, зазначалось, що за одну хвилину до початку занять всі студенти повинні бути на місцях в аудиторії, лабораторії або кабінеті. Забронювався вхід в аудиторії та лабораторії тим студентам, які спізнювались. Таким студентам дозволялось входити в навчальні приміщення лише під час чергової перерви. Виклик студентів з аудиторії, лабораторії або кабінету під час занять не допускався.

Порушення студентами навчальної дисципліни і правил внутрішнього розпорядку тягло за собою дисциплінарні стягнення: а) зауваження; б) догана; в) сувора догана з попередженням.

Студенти, які систематично не відвідували навчальні заняття без поважних причин, систематично порушували правила внутрішнього розпорядку й навчальну дисципліну, а також інші серйозні порушення правил внутрішнього розпорядку, звільнялись з вищого навчального закладу [15].

Резонансним, на думку автора, було запровадження в жовтні 1940 року платного навчання в старших класах середніх шкіл, у вищих навчальних закладах, а також про зміну порядку призначення стипендій [16].

Встановлювалась для учнів VIII – X класів середніх шкіл плата за

навчання:

а) у школах Москви, Ленінграду, а також столиць союзних республік – 200 крб. у рік (у цінах 1940 року);

б) у решті міст, а також у селах – 150 крб. за рік;

Зазначена плата за навчання розповсюджувалась також на учнів технікумів, педагогічних училищ, сільськогосподарських і медичних шкіл, а також інших спеціальних середніх навчальних закладів.

Встановлювались розміри плати за навчання у вищих навчальних закладах. Зокрема, у Москві, Ленінграді і столицях союзних республік – 400 крб. за рік. У вищих навчальних закладах інших міст – 300 крб. за рік. У вищих навчальних закладах художніх, театральних і музичних – 500 крб. за рік.

Плата за навчання вносились рівними частинами два рази на рік: до 1 вересня і до 1 лютого. Платили за навчання також і студенти-заочники – половину встановленого вище розміру Студентів, які не сплачували плату за навчання, відраховували із вищих навчальних закладів. Це стосувалося також і учнів старших класів середніх шкіл.

Від плати за навчання могли бути звільнені: а) студенти, які не одержували державну стипендію і матеріально не забезпечені; б) інваліди-пенсіонери, персональні пенсіонери та їх діти, якщо одержувана ними пенсія була для них єдиним джерелом існування; в) інваліди (сліпі, глухонімі та інші інваліди, які не одержували пенсії, але відряджені на навчання органами соціального забезпечення) [17].

Про студентів звільнених від плати за навчання, свідчать дані, подані Київським педагогічним інститутом ім. М. Горького до Управління вищої школи Народного Комісаріату Освіти УРСР станом на 20.ІІ – 1941 р.

Курс	Звільнено від плати за навчання		Всього студентів
	Стипендіатів	Тих, хто не отримував стипендію	
I	16	12	627
II	22	8	542
III	28	5	377
IV	18	3	296
Всього	84	28	1842 [18]

Як свідчать результати таблиці, тільки 4, 56% студентів-стипендіатів і 1,5% тих студентів, які не отримували стипендію звільнялись від плати за навчання у педагогічному інституті. В той же час переважна більшість майбутніх учителів, а саме 95,44% студентів, які отримували державну стипендію і 98,5% тих студентів, які її не отримували платили за навчання

(підраховано автором – І. Ш.).

Вносились також зміни щодо порядку призначення стипендій студентам. Починаючи з листопада 1940 року державні стипендії призначались тільки тим студентам і учням технікумів, які на екзаменаційній сесії отримували не менше двох третин оцінок «відмінно», а решту – не нижче «добре» [19].

Зокрема:

- при трьох екзаменах – дві «відмінно» і одну «добре»;
- при чотирьох екзаменах – три «відмінно» і одну «добре»;
- при п'яти екзаменах – чотири «відмінно» і одну «добре»;
- при шести екзаменах – чотири «відмінно» і дві «добре»;
- при семи екзаменах – п'ять «відмінно» і дві «добре».

Із числа студентів першого курсу зараховувались на державну стипендію відмінники середньої школи, які вступали у вищий навчальний заклад без випробувань. А також ті, що отримували на випускних іспитах не менше двох третин відмінних оцінок, а решту – не нижче «добре» [20].

Персональна стипендія виплачувалась студентам, як і звичайна, тільки в тому разі, коли вони мали не менше двох третин оцінок «відмінно», а решту – одну третину – «добре» [21].

Встановлення платності навчання у вищих навчальних закладах України, а також зміна порядку призначення стипендій привела до великого відсіву студентів, і, як наслідок, до різкого зменшення контингенту майбутніх інженерів, лікарів, учителів та інших фахівців. У звіті, наприклад, Київського державного педагогічного інституту ім. О. Горького за 1940 рік зазначалось, що 596 майбутніх учителів у цьому році залишили навчання з таких причини:

	Денний відділ	Вечірній відділ
Переведення до інших вишів та інших відділів Київського педагогічного інституту	326	141
Низька академуспішність та порушення трудової дисципліни	84	63
Призов на військову службу	12	5
За власним бажанням	114	6
Несплата за навчання	2	12
З інших причин	58	32
Усього	596	259

Аналіз руху контингентів у 1940 році свідчить про те, що відсів 450-ти з 596 студентів денного відділу та 102 з 259 студентів вечірнього відділу, як і позаплановий набір майбутніх учителів сталися, в основному, в IV

кварталі, тобто після запровадження нового порядку призначення стипендій та введення плати за навчання [22].

Значно зменшились також і контингенти студентів заочного відділу. За 1940 рік, наприклад, у Київському педагогічному інституті відсіялось 2989 студентів-заочників, в тому числі 1406 – в IV кварталі [23].

У досліджуваній період в середній і вищій школі України практикувалось так зване соціалістичне змагання серед учнів і учителів, студентів і викладачів з питань начальної роботи. Така змагальність механічно переносилась із виробничих галузей в навчальну роботу школи і вишів: заключались договори між учителями, учнями і школами, професорсько-викладацьким складом і вишами давати стовідсоткову успішність і певну кількість відмінних і добрих оцінок. Така практика сприяла, зокрема у вищих педагогічних навчальних закладах республіки, штучному завищенню оцінок успішності, значно послабила вимогливість викладацького складу до студентів, знизила роль викладача, доцента, професора в навчально-виховній роботі вишу. Автору даної статті неодноразово доводилось чути невдоволення з приводу такої практики від колег, які працювали в 1940-ому році в різних педагогічних і учительських інститутах України. Професор, - стверджували мої співрозмовники, - не завжди об'єктивно оцінював знання майбутнього вчителя. Це пояснювалось тим, що органи народної освіти оцінювали якість роботи викладача вишу в залежності від відсотка успішності студентів академічної групи (курсу, спеціальності). Нерідко траплялись випадки, - стверджували оритувані викладачі, коли студенти використовували самозобов'язання професорів про стовідсоткову успішність для прикриття власної нерадивості і лінощів.

На результати таких перекручень було звернено увагу Народного комісара освіти УРСР у наказі №2471 від 28 травня 1940 року «Про факти штучного підвищення оцінок успішності в педагогічних вишах УРСР».

В наказі зазначалось, що більшість педагогічних вищів УРСР, організовуючи так зване соціалістичне змагання, стають на шлях формального складання умов, беруть зобов'язання на високий відсоток «добрих» і «відмінних» оцінок. Зокрема, Житомирський педагогічний і учительський інститути в договорі на соціалістичне змагання з Вінницьким педагогічним інститутом взяли на себе зобов'язання добитись на протязі навчального року підвищення якісних показників успішності до 85% на «відмінно» і «добре».

Умовно між Полтавським і Харківським педагогічними інститутами передбачалося домогтись в 1939/40 навчальному році не менше 100% успішності, при цьому не менше 70% «відмінних» і «добрих» оцінок. В договорі на соціалістичне змагання Глухівського учительського інституту взято зобов'язання засвоїти студентами весь програмний матеріал на «відмінно» – 30%, на «добре» - 40%, на «посередньо» 30% [24].

Така практика завчасного визнання в колективних умовах соціалістичного змагання відсотків успішності, - зазначалось в наказі Народного Комісара освіти УРСР, - приводить до певного тиску на професорсько-викладацький склад, до зниження вимог до студентів та штучного підвищення загального відсотку «відмінних» і «добрих» оцінок.

Тому закономірно, що Народний Комісар освіти УРСР зобов'язав директорів педагогічних вишів республіки «повести рішучу боротьбу з ліберальним ставленням до справи об'єктивного визначення студентами оцінок їх успішності, із штучним підтягуванням студентів до незаслужено високих оцінок» [25].

Наказом Народного Комісара освіти відмінялись в умовах Глухівського учительського, Житомирського, Вінницького, Харківського та Полтавського педагогічних інститутів положення, за якими передбачений кількісний відсоток високих оцінок успішності, як неправильні і як такі, що перекручують зміст укладених договорів [26].

На основі аналізу документів і матеріалів Державного архіву м. Києва, а також низки інших історико-педагогічних джерел, автор стверджує, що в 30-х – на початку 40-х років ХХ століття в Україні активно реорганізовувалась система вищої педагогічної освіти: створювались нові педагогічні інститути, відновлювалась університетська освіта, відкривались учительські інститути, вводились додаткові спеціальності, збільшувались контингенти студентів, вводився новий порядок відвідування студентами навчальних занять, запроваджувалось платне навчання і вносились зміни щодо порядку призначення державних стипендій студентам, викривались факти штучного підвищення оцінок успішності в педагогічних вишах України.

Використана література:

1. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР (1917-1967). – К., 1967 С.269.
2. Там само.
3. Державний архів м. Києва, ф. Р – 346, оп. 2, спр. 2. – Арк. 148.
4. Там само. – Арк. 168.
5. Там само. – Арк. 148.
6. Там само.
- 7 Там само. – Арк. 168.
8. Там само.
9. Там само. – Арк. 170-171
10. Там само. – Арк. 172.
11. Там само. Арк. 7-8.
12. Там само. – Арк. 59.
13. Там само. С7спр. 7 – Арк.. 83
14. Так само. – Арк. 121

15. Так само. Арк. 85.
16. Об установлении платности обучения в старших классах средних школ и в высших учебных заведениях СССР и об изменении порядка назначения стипендий. Постановление СНК СССР 2 октября 1940 г // Народное образование в СССР Сборник документов (1917 – 1973 гг.). – С. 176.
17. Там само.
18. Державний архів м. Києва, ф. Р – 346, оп. 2, спр. 7 – Арк. 151.
19. Там само. – Арк. 83.
20. Там само. – Арк. 122.
21. Там само. – Арк. 139.
22. Там само. – Арк. 47
23. Там само.
24. Там само. – Арк. 127
25. Там само.
26. Там само.

*О.Т. Шпак, доктор педагогічних наук,
професор НПУ імені М.П. Драгоманова*

ДИДАКТИЧНА СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ЕКОНОМІЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розкриваються особливості педагогічних технологій в економічному вихованні учнівської молоді. Акцентується увага на організаційні та дидактично-методичні підходи та глибинний аналіз сучасних негативних явищ розвитку суспільства.

Ключові слова: педагогічні технології, особистість, спілкування, економічна свідомість, економічне виховання, навчальні технології.

У світлі нових вимог перед педагогами постають нові виклики щодо приведення навчально-виховного процесу у відповідність до завдань, які ставить сучасність. Серед вимог, які повинні виконати педагоги, є не лише інтенсифікація навчального процесу, але й компресія проміжку часу на викладення навчального матеріалу. Оскільки ми живемо в епоху інформації та інформатизації, то з'являється й необхідність в отриманні та аналізі учнівською молоддю великої кількості інформації, яка змінюється. Отже, самоосвітня компетенція учнівської молоді стає життєво необхідною. Традиційна класно-урочна система нездатна сформувати самоосвітню компетенцію учнівської молоді, позаяк була заснована за часів Я.А. Коменського та відповідала запитам “знаннєвої” парадигми. Інформатизація суспільства, швидкозмінність інформації породили нову освітню парадигму